

Jan Keller. *Společnost věčného mládí*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON 2019, 262 stran.

Ivana Holzbachová

Jan Keller patří přinejmenším v České republice mezi známé sociology. Soupis jeho děl je velmi bohatý. Vedle odborných publikací a učebnic na jedné straně a spousty článků a fejetonů na straně druhé najdeme i řadu prací vydaných v Sociologickém nakladatelství (SLON), k nimž patří i recenzovaná kniha. Je z těch, jimž rozumí i člověk, který nestudoval sociologii jako obor, ale má slušné kulturní i vědomostní zázemí. Představím nejprve knihu samotnou, pak na dálku položím jejímu autorovi několik řečnických otázek.

Kniha se zabývá problematikou, která je v evropské a americké společnosti stále patrnější už od poloviny 20. st. – stále větším důrazem na mládí a mladistvost. Glorifikace mládí nutí lidi středního věku i seniory k tomu, aby se svým způsobem života snažili mladé napodobovat – prokazovat svou mladistvost, aby byli ve společnosti vidět, a nebyli, jak se to někdy stává, považováni za pouhou přítěž.

Kellerova kniha má kromě úvodu dvě základní části, a to „I. Společnost postmoderní – věčné mládí jako ideologie“ a „II. Společnost hypermoderní – věčné mládí jako úděl“.

V první z nich se Keller zabývá vznikem „společnosti věčného mládí“. Vysvětluje, co období adolescence znamená u přírodních národů a čím se toto období liší od „prodloužené“ adolescence u nás. U mnoha přírodních národů, případně archaických společností se přechod

od dětství k dospělosti vyznačuje naprosto nespoutaností. Mladí nemají žádné povinnosti, nýbrž jen práva. Mohou překračovat veškerá tabu. Mnohde se cítí jako cizinci ve vlastní zemi a jako výjimeční (případně spojení s vyššími mocnostmi). Toto období je však zakončeno mnohde náročným až krutým přechodovým rituálem, jehož prostřednictvím je mladý člověk přijat do společnosti dospělých, kteří opět zachovávají všechna pravidla své kultury a společnosti.

Podle Kellera se naše společnost tímto procesem v mnohém podobá. První známky výjimečnosti mladých (tehdy jen mužů) nacházíme už v 19. st. Zlom však nastal až po II. světové válce a následném baby boomu. Následovala generace X (narozená v šedesátých a sedmdesátých letech), v osmdesátých a devadesátých letech vyrůstá generace Y (mileniálové – kolem r. 2000 nastupovali do práce) a po zlomu tisíciletí se narodila generace Z. Keller sice poukazuje na slabiny generační teorie, ale s určitými výhradami ji pro jednoduchost přijímá.

Paradoxní je, že pouze generace narozená těsně po válce (a odpovědná za revoluční vření konce šedesátých let) dosáhla materiálního rozkvetu a svých cílů. Všechny následující se setkávají s potížemi a jejich naděje se nejenom nevyplňují, ale později i z jejich myslí mizí.

Pro poválečnou generaci se totiž otevřely dveře materiálního pokroku v předchozí

době nemyslitelného, posílila se bezpečnost (díky rozšíření sociálního státu), dochází k vzestupu sociální mobility (posílení střední třídy), k masifikaci a demokratizaci středního a vysokého vzdělání, nastupuje doba masového konzumu. V této souvislosti se Keller odvolává na dílo J. Baudrillarda *La société de consommation* (1970), který ukazuje pozadí této společnosti. Ta, aniž si to spotřebitelé uvědomují, slouží růstu průmyslu, jenž se opět – prostřednictvím reklamy – zaměřuje na to, aby se lidé chtěli stále více bavit, toužili po individuální odlišnosti atd.

Tuto poválečnou generaci dospívající v šedesátých a sedmdesátých letech charakterizovalo slovo „touha“, které vyjadřuje výzvu k rozbití starých pořádků. Tato „ničím nebrzděná individuální touha“ se má stát „prakticky nevyčerpaným zdrojem energie, z něhož vyroste nová, tentokrát už konečně zcela svobodná společnost zbavená všeho zla minulosti“. (S. 83.) To je úplné novum. Všechny předchozí společnosti byly naopak charakterizovány rostoucí sebedisciplinací (N. Elias). Avšak ve společnosti, která se nemusí bát přírodních sil a žije v dostatku, se pravidla sociálního chování stávají cílem útoku, protože jsou chápána jako cosi, co ohrožuje svobodu individua.

Na touze po neomezené svobodě je zvláštní to, že se na ní shodne jak pravocivé, tak levicové liberální myšlení. *„Jestliže mají firmy prodávat stále více, pak nutně potřebují, aby lidská touha byla bez omezení... Pokud postupuje nabídka rychleji než apetit spotřebitelů, je třeba jejich touhu stimulovat.“* (S. 102–103, kurzíva I. H.) Tento výrok podle mého názoru naznačuje základní myšlenku Kellerovy knihy

a v dalších jejích částech bude v pozadí všeho, co se děje dalším generacím (pracujících lidí).

V závěrečné kapitole I. dílu své knihy uvažuje Keller o vztahu konzumní společnosti a postmodernismu. Poukazuje na jejich nápadnou souvislost. Obojí vyrůstá společně, obojí se snaží setřít jakékoli hranice.

Druhou část své knihy nazval Keller „Společnost hypermoderní – věčné mládí jako úděl“. Zabývá se v ní zejména osudem následujících generací. Ten se ve srovnání s poválečnou generací zhoršuje a Keller v návaznosti na nejen francouzské filozofy a sociology, ale i na své předchozí knihy (např. *Tři sociální světy* – 2010, *Nová rizika* – 2011 aj.) a na rozbor společnosti z řad německých sociologů a filozofů, např. H. Marcuseho a U. Becka. V této souvislosti uvádí také pojem hypermoderna (poprvé M. Pagès, V. de Goulejac a G. Lipovetsky).

Hypermoderní společnost vznikla v době, kdy se finanční kapitál odpoutává od průmyslové výroby zboží a od služeb a kdy jeho moc přerůstá moc jednotlivých států. Vyostřují se v ní „protiklady, které dřímaly již v základech modernity“, (s. 144) a byly ve své zdánlivě přijatelnější formě charakteristické také pro postmodernu. Tu Keller považuje jen za dočasnou vsuvku mezi modernou a hypermodernou.

Ve druhé polovině dvacátého století se západní společnost podstatně změnila. Z demografického hlediska přestali mladí převažovat nad starými. V ekonomické oblasti klesá tempo růstu i inflace a zadlužení se stává rizikovým. Protože finanční kapitál závisí na krátkodobém zhodno-

cování a chod firmy má sloužit hlavně jako zdroj zisku pro akcionáře, je celému hospodářství vnucena flexibilita. Z toho plyne, že ani zaměstnanci už nemohou spoléhat na jistotu celoživotního zaměstnání u jedné firmy. Mizí jistota sociálního zabezpečení a zabezpečení snesitelného života ve stáří. Přestalo platit pravidlo, že vzdělané vrstvy jsou před těmito riziky chráněny. Vcelku je postavení lidí nastupujících do práce kolem roku 2000 horší než postavení jejich rodičů. Už neplatí, že každá generace se bude mít lépe než ta předchozí. Paradoxně to vede k tomu, že mladí lidé, kteří se považují za dospělé, jsou stále více závislí na rodičích (mama hotel). Oslabující se stát jim už nezajišťuje sociální jistoty, musí se tedy spolehnout na jistoty, které jim poskytuje rodina. A to se děje v momentu, kdy se nadměrný individualismus zvrhl ve víru, že každý je za sebe, za své rozhodování a jeho důsledky odpovědný sám.

Ve čtvrté kapitole II. části (Patologie věčných adolescentů) se Keller vrací ke kritice postmoderny, a to ve formě upozornění na Marcuseho rozlišení represe na nutnou a přidanou. První z nich, jak už sám název napovídá, je nezbytná pro zajištění lidského soužití v civilizaci. Přidaná represe slouží pouze menšině, která její pomocí udržuje a rozšiřuje svou moc. Nositelé postmodernismu se postavili proti nutné represii a tu přidanou přehlédli. Vrátili se k Rousseauově myšlence dobré lidské přirozenosti, a proto odmítli jakoukoli formu nátlaku (v rodině, ve škole atd.). Výsledek jejich snažení ukazuje Keller na analogii s dílem Jamese M. Barrieho (1860–1913) *Peter Pan*. V tomto příběhu se setkáváme s neochotou dítěte

stát se dospělým, která Petra Pana vede do pochybných a často krutých situací, jež však on i jemu podobní lidé chápou pouze jako hru.

A právě takové „rozmazání hranic mezi dětstvím, adolescencí a dospělostí je zcela v souladu s filozofií postmoderní společnosti“. (S. 204.) To nakonec vede v postmoderní společnosti i k tomu, že starší generace je nucena napodobovat ve svém chování i spotřebě generaci mladší. Tlak na takto chápanou „svobodu“ však vede k vyhoření a deziluzi. To je posilováno výše zmíněnou absolutizací individualismu, kterou využívají akcionáři a majitelé firem: Protože každý člověk je díky svým dovednostem a schopnostem nositelem kapitálu (= lidského kapitálu – Gary Becker), jsou vlastně všichni lidé kapitalisty podnikajícími se svým vlastním lidským kapitálem. Přitom jsou ale podřízeni příkazům firmy a jejich kapitál se redukuje na to, že sami nesou riziko za nesplněné úlohy. Logicky tedy zaměstnanci, kteří na takovou myšlenku přistoupí, zvyšují svou sebekontrolu. Podobně je ale využívána také touha, která – není-li brzděna – naopak vede k zadlužování. V tradicích postmoderny jsou lidé vybízeni k tomu, aby překračovali sebe sama, ať už v práci nebo konzumaci. To obojí vyhovuje ekonomickému liberalismu.

Podle Kellera se tedy politický (levicový) liberalismus a ekonomický liberalismus navzájem podporují v tom, že odmítají jakékoli hranice. Aby podnikatelé mohli neomezeně vydělávat, sami přijímají levicovou ideu sebeomezování (např. šetření, nezadlužování se), ale ostatní lidi vedou naopak k tomu, aby své touhy uskutečňovali okamžitě (a neohlíželi se

na budoucí následky). „Levicová“ ideologie tedy paradoxně podporuje zhoršení situace pracujících lidí.

Život ve společnosti zdánlivě zbavené limitů může vést jednotlivce ke ztrátě jistoty ohledně své vlastní osobnosti. Vypořádat se s tímto problémem mu má pomoci nová vědecká disciplína – pozitivní psychologie (psychologie štěstí). Za jejího zakladatele je považován Martin Seligman. Keller ho celkem rozsáhle kritizuje za názor, že člověk má sám v sobě vypestovat optimismus a pocit štěstí, které jsou ovšem podle Kellera pouze iluzorní. Keller je v závěru staví proti skutečnosti, v níž žijeme, tj. proti skutečné společnosti plné rozporů, hlavně mezi bohatstvím a chudobou. Z této situace nenachází optimistické východisko, když píše: „Zpochybňování všech autorit, které zajišťují represí nutnou pro civilizované soužití, se totiž zastavuje před branami firem a bank a ani v nejmenším neohrožuje vliv nadnárodních koncernů a nic neubírá na moci kapitálových trhů.“ (S. 247.)

Tím končí Keller, následují slíbené otázky.

Co se děje s oněmi lidmi, kteří jsou více než zabezpečeni, kteří ovládají svě-

tovou ekonomiku a kteří – máme-li věřit bulvárním časopisům – jsou tak bohatí, že nepotřebují náš obdiv a spíše se před námi skrývají? Mají jiné hodnoty než lidé, kteří vyznávají postmoderní nebo hypermoderní hodnoty a žijí podle nich?

Obecně můžeme Kellerovi také vytknout, že vynechal mnohé problémy, které dnes ohrožují náš svět, včetně ekologické krize, přelidnění, válek atd. Je také pravda, že se zabývá přednostně západním světem. Na druhé straně vystihl dva důvody, které nám zabraňují vypořádat se alespoň s některými ze jmenovaných problémů. Asi sotva je totiž dokážeme vyřešit ve společnosti, v níž jedna část pro svůj vlastní užitek zmanipulovala část druhou tak, že ta není s to se shodnout na opatřeních, která by vedla ke zlepšení přírodního prostředí a zabránila (i krvavým) kulturním střetům (viz Huntingtonova myšlenka střetu civilizací). Enviromentální žal (H. Librová) se pojí s žalem kulturním a civilizačním. Zbývá nám snad jen věřit historikům a filozofům typu J. Taintera, D. Jareda, M. Bárty nebo koneckonců i O. Spenglera nebo A. Toynbeeho, že konec civilizace neznamena konec lidstva a že po ní přijde opět něco, něco neznámého, a možná i lepšího?

doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

holzbach@phil.muni.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.